

שבע שנים). כמעט שלא נקבעו תנאים המגבילים את השימוש בבידוד, ולא ניתנה לאסיר הזדמנות להשמיע את דבריו בעניין הפרדתו בתא בודד או לערער נגד ההחלטה. רבים מקרבנות השיטה היו אסירים פלסטינים שהורשעו בעבירות בטחוניות.

בשנת 1995 עתרו המוקד להגנת הפרט ועמותת רופאים לזכויות אדם לבג"צ נגד שיטת הבידוד. בעתירה זו דרשו העותרים להתקין תקנות חדשות, שיבטיחו ביקורת שיפוטית יזומה על הפרדת האסיר, זכות שימוע במהלך הליכי ההפרדה, התניית ההפרדה בביקורת רפואית ופסיכולוגית יזומות תקופתיות וכן תנאי מחייה מינימליים בתאי הפרדה.

עתירה זו הביאה לשינויים מרחיקי לכת במדיניות של שירות בתי הסוהר, הלכה למעשה: ניתנה עדיפות להחזקת אסירים בהפרדה כששניים או יותר שותפים לתא, דבר המבטל למעשה את סיכון הבידוד המוחלט, על אף הפרדתם של אותם אסירים משאר אוכלוסיית בית הסוהר; מספר האסירים המוחזקים בתא נפרד לבדם - דהיינו, בבידוד מוחלט - ירד למקרים בודדים; ובסך הכל מספר האסירים המוחזקים בהפרדה (בין לבד ובין בתא הפרדה עם עוד אסיר) צומצם, כמו גם תקופות החזקה בהפרדה.

ועדה משותפת למשרד לבטחון פנים, נציבות בתי הסוהר ומשרד המשפטים וכן נציג מטעם העותרים, גיבשה חבילה של תיקוני חקיקה - בחוק עצמו, בתקנות על פי החוק ובפקודות נציבות שב"ס. השפעת הצעותיהם של המוקד ושל רל"א בגיבוש החקיקה ניכרת, בין השאר, בהעברת חלק מהתיקונים המהותיים ביותר מהתקנות המוצעות החדשות להצעה לשנות את החוק עצמו. יחד עם זאת, נותרו למוקד ולרל"א הסתייגויות חשובות מהצעת החוק הסופית. בין השאר, הצעת החוק של הוועדה המשותפת הבטיחה ביקורת שיפוטית יזומה רק כעבור שנה מתחילת החזקת האסיר בהפרדה, הרחיבה יתר על המידה את התקופות שבהן מותר להחזיק אסיר בהפרדה ללא שימוע, והגדירה באופן גורף מדי חלק מהעילות המצדיקות החזקת אסיר בהפרדה.

על יסוד הבטחה שהחקיקה תקודם ושהסתייגויות ארגוני זכויות האדם תובאנה בפני ועדת השרים לענייני חקיקה, מחקו העותרים ב-1998 את העתירה. יחד עם זאת, אין ספק שהעתירה היא הסיבה לגיבוש החקיקה החדשה, דבר שציינו נציגי הממשלה בדיונים בכנסת.

עו"ד אליהו אברם ייצג את המוקד ורל"א בדיון בהצעת החוק בפני ועדת הפנים של הכנסת. יו"ר הוועדה, ח"כ דוד אזולאי (ש"ס), אימץ חלק מההסתייגויות שהעלה עו"ד אברם - לרבות קיצור התקופות לביקורת שיפוטית יזומה, במקרה שאסיר מוחזק בהפרדה לבד, לחצי שנה, וכן חובת התייעצות עם "גורמים מקצועיים" בטרם תוארך החזקה בנפרד מעל שבועיים. סוכם בדיוני הוועדה שהגדרה מפורשת של דרכי הביקורת הפסיכולוגית והרפואית, המוסדרת באמצעות חובת ההתייעצות עם "הגורמים המקצועיים", תקבענה בתקנות באישור ועדת הפנים.

ועדת הפנים אישרה תיקונים אלה לחוק ביוני 2000, והכנסת קיבלה את התיקונים לחוק באוגוסט 2000, כמעשה החקיקה האחרון לפני פגרת הקיץ. החוק מבטיח זכות שימוע, חובת הנמקה וביקורת שיפוטית, ומגביל את הסמכויות להורות על החזקה בנפרד ועל תקופות החזקה.

כיום מוטל עדיין על המוקד ללוות את הגיבוש הסופי של התיקונים לתקנות ולפקודות שב"ס - תיקונים שאמורים לקבוע את העדפת החזקה של שניים או יותר בהפרדה, על פני הפרדה לבד, להגדיר את התנאים הפיסיים המינימליים להחזקה בתא נפרד, ולהסדיר את הנושא של ביקורת רפואית ופסיכולוגית - סוגייה מורכבת בשל התנגדות הפסיכולוגים לכל תפקיד שיתפרש כמתן אישור רפואי להחזקת אדם בבידוד.

כבוד המת

במהלך שנת 2000 הגיעו לסיומן שתי פרשיות בהן טיפל המוקד, בעניין השבת גופותיהם של חללים פלסטינים לידי משפחותיהם. בחודש מאי הוחזרה גופתו של באסם סובח לידי משפחתו מהכפר מע'יר, נפת רמאללה. בחודש יוני הוחזרה גופתו של סופיאן סביח לידי משפחתו מדהרייה.

עניינו של באסם סובח מטופל במוקד מאז שנת 1993. סובח נהרג לאחר שהסתנן לגדה מירדן בשנת 1984. במשך השנים הגיעו לבני משפחתו שמועות שונות, לפיהן הוא מוחזק בבתי-כלא ישראלים. בעקבות פניות של המוקד להגנת הפרט, הסכים הצבא להשיב את גופתו של סובח לידי משפחתו, אולם סירב להציג אסמכתאות לכך שהגופה המועברת היא אכן הגופה הנכונה. רק עתירה לבג"צ

הובילה את הצבא להסכים לבדיקת DNA. משהוצאה הגופה מהקבר, שהצבא התעקש כי הוא הקבר בו נקבר סובח, נמצא כי היא אינה הגופה אותה מבקשים המשפחה והמוקד.

ועדת חקירה צבאית, שהוקמה בעקבות הטיפול הלקוי של צה"ל בגופות של חללי אויב – כפי שנחשף ע"י המוקד – חקרה, בין היתר, את היעלמות גופתו של באסם סובח. בחודש מרץ הוצאו מקבריהן בבית-הקברות לחללי אויב שליד גשר אדם שתי גופות נוספות. אחת מהן היתה גופתו של באסם סובח. שש-עשרה שנים לאחר שנהרג, קיבלה המשפחה לידה את הגופה.

עניינו של סופיאן סביח שונה. כאן דווקא נעשתה בדיקת DNA מיד לאחר שסביח נהרג, תוך שהוא מבצע פיגוע התאבדות בירושלים בשנת 1995. מטרת הבדיקה שערך אז הצבא היתה להוכיח את זיקתו לבני משפחתו, כבסיס להריסת בית המשפחה. אלא שישראל לא הסתפקה בענישה הקולקטיבית של המשפחה באמצעות הריסת הבית. בהתאם למדיניות שאימצה, החזיקה ישראל בגופתו של סביח, כך שלבני המשפחה – ובייחוד להורים הקשישים – לא היה קבר לעלות אליו, ולא ציון פיסי למקד סביבו את אבלם. קשה לדעת אם מדובר בעוד כלי ענישה קולקטיבית, בהיגיון "בטחוני" בלתי-מוכח, לפיו הלוויה תעודד מתאבדים פוטנציאליים, או שמא מדובר בניסיון לקחת נקם מגופת המת – שלא תזכה ליותר מלקבורת חמור. על-כל-פנים, בחברה מתוקנת גופתו של אדם מצויה מחוץ לתחום של סכסוך ומלחמה. מרגע שאדם נהרג קיים רק ההכרח ההומניטרי לנהוג בגופה באופן מכובד, לאחר זיהוי וסימון ראויים, ולהעבירה במהירות האפשרית לידי יקיריו של המת.

בשנת 1999 עתר המוקד להגנת הפרט לבג"צ בשם בני משפחת סביח, בבקשה שהגופה תאוחר ותימסר לידי המשפחה. בחודש יוני השנה בחרה המדינה להשיב את הגופה לידי המשפחה, לפני קיומה של התדיינות בבית-המשפט. הגופה הועברה לידי הרשות הפלסטינית בתאריך 28.6.2000 בשעות הלילה, "כדי להקטין את הסיכון להפרות סדר". למחרת, לאחר תפילת הצהריים, נערכה לווייתו של סביח בדהריה, קרוב לחמש שנים לאחר מותו. בלוויה השתתפו אלפי אנשים, אולם החששות להפרת סדר נתבדו.

ועדת החקירה הצבאית, שחקרה את טיפול צה"ל בחללי אויב, חקרה גם את מקרהו של עיסא זוואהרה, אשר נהרג לכאורה בלבנון בחודש פברואר 1990. במסגרת חקירה זו הוצאו ונבדקו שורה של גופות מבית-הקברות לחללי אויב שליד גשר בנות יעקוב. בדיקה גנטית שנערכה במכון לרפואה משפטית באבו-כביר הצביעה על התאמה בין אחת הגופות לבין הפרופיל הגנטי של אמו של זוואהרה. בכך הסתיימה סאגה בת שמונה שנים, במהלכן היה עניין מקום קבורתו של זוואהרה תלוי ועומד בפני בית-המשפט הגבוה לצדק. (תיאור מפורט של הפרשה מצוי בדו"ח המוקד "גופות אסורות"). המדינה סירבה להעביר לידי המוקד את דו"ח ועדת החקירה הצבאית, ואפילו לא את אותם קטעים בדו"ח הנוגעים לטיפול בגופתו של זוואהרה מרגע שנפגע בתקרית ועד למועד בו אותרה הגופה, אי-שם בבית הקברות לחללי אויב, במרחק מה מהשוחה בה היתה אמורה להיות קבורה. בית המשפט העליון נמנע מלהתערב בסירוב המדינה להעביר את הדו"ח לידי המוקד. כעת מטפל המוקד בבקשת המשפחה לקבור את עיסא זוואהרה בתעאמרה שבנפת בית לחם, כפר המוצא של משפחתו.

המוקד להגנת הפרט העביר לוועדת החקירה הצבאית חומר בנוגע לטיפול הלקוי של המערכת הצבאית בחללי אויב, קבורתם ללא סימון נאות ושמירה לקויה על חפצים אישיים המאפשרים את זיהוים. הצבא מסרב למסור לידי המוקד את דו"ח הוועדה, ואיננו יודעים אלו לקחים הופקו – לא ברמה של שינוי נהלים ויישומם ולא ברמה של קביעת אחריות אישית על יחס ההפקרות כלפי גופותיהם של מי שלחמו נגד ישראל ונפלו חלל.

יהיו אשר יהיו מסקנות הוועדה, בינתיים כבר הגיעו לטיפול המוקד מקרים נוספים של פלסטינים נעדרים, שגופותיהם קבורות ככל הנראה בבתי-הקברות הצבאיים. בנוסף, ממשיכה ישראל להחזיק בגופות רבות של פלסטינים שהיו מעורבים בפיגועים בשנים האחרונות, ומסרבת למסורן לקבורה במקומות המגורים של משפחותיהם.